

Izlaganje profesora Mile Lasića na prvom panelu znanstveno-stručnog skupa „Rješenje hrvatskog pitanja za europsku Bosnu i Hercegovinu“, u Neumu 15. ožujka 2018.

BEZ „SVJETSKOG ETHOSA“ VLAST OSTAJE „NAJTEŽI POROK“!

Sažetak: U „terra interior“, u BiH, kao i u njezinom okruženju, zaplelo se u izvitoperene forme demokracije, u demokracije, u ne-pravne i prazne države koje su porazile svoje građane. U njima se u osnovi i danas kontraproduktivno slijede modeli „nacije države“, iluzija o preklapanju teritorijalnog i nacionalnog, identitarne jednosti, dok se u svijetu slijede logike transnacionalnih umreženja i jednakopravnosti građana svih oformljenih identiteta. Posebice u BiH se ne razumije vlastita identitarna višestrukost, te iz nje logična nužnost ukotvljenosti skupnih prava u individualna ljudska prava i slobode, pa potom skrb i o jednima i drugima u svakoj administrativnoj jedinici. Radi se o samoj suštini novog liberalizma i kulturološkog senzibilizma putem kojih se djeluje i u mnogonacionalnim državama s autohtono oformljenim identitetima i u polietničkim zajednicama s tzv. useljeničkim identitetima na formiranju političkih zajednica jednakopravnih građana svih identiteta. I u jednima i u drugima se primijenjuju demokratske metode upravljanja razlikama, u koje se ubrajaju: hegemonistička kontrola; arbitraža (intervencija treće strane); kantonizacija i/ili federalizacija; te konsocijativizam kao sporazumna podjela moći. U BiH i nije uopće moguće primijeniti iskustva tzv. hegemonističke kontrole ili ravnoteže, ma koliko sve tri ko-nacije rado izigravaju „hegemonu“, pa je nužna paradigma nenasilja i u mišljenju zasebitosti, navlastitosti i zajedništva u javnim politikama. Nažalost, takvo što nije u izgledu, jer skoro nitko ne razmišlja u kategorijama „svjetskog ethosa“, ćudorednosti u unutarnjoj i vanjskoj politici, o balansima konsocijativne i većinske demokracije, o institucionalnoj jednakopravnosti, o ravnotežama nacionalnog i građanskog. Do toga bi se, pak, moglo i moralo stići putem međunacionalnih dijaloga, a ne unutar nacionalnih monologa, te nužnim kompromisom, jer se do održivih rješenja i ne može stići „ratom referata“ i politikama sukobljavanja i zgađivanja (containment policy) međusobno bliskih identiteta u kulturološkom pogledu. I zbog toga bi se moralo žurno prestati oglašavati o odluke Europskog suda za ljudska prava u Strasbourgu, o rezolucije Europskog parlamenta i o poruke europskih čelnika o potrebi „zajedničkog upravljanja“ i govora jednim glasom u ime BiH u odnosima i s EU i cijelim svijetom. BiH potrebuje „treći modus“: alternativan pristup i etnonacionalističkom i tzv lijevo-građanskom redukcionizmu. Ma koliko bili majušni, možda bi Hrvati u BiH trebali - posvuda gdje su u većini - pokazati da je u BiH moguće napraviti „političku zajednicu“ jednakopravnih građana svih ko-nacija i građana svih drugih identiteta. Možda bi ih potom i drugi slijedili?

Ključne riječi: demokracija, nacija-država vs. politička zajednica, ukotvljenost skupnih prava u individualna ljudska prava i slobode, upravljanje razlikama, nova paradigma i u mi-

šljenju i ponašanju utemeljena u svjetskom ethosu, alternativa u obliku „trećeg modusa“

Podatci o autoru: prof. dr. sc. Lasić, M.[ile], Sveučilište u Mostaru, Filozofski fakultet, Matice hrvatske bb, 88000 Mostar, Bosna i Hercegovina, dr.mile.lasic@gmail.com

Presentation of prof. Mile Lasić at the first panel of scientific conference "The Solution of the Croat issue for the European Bosnia and Herzegovina", Neum 15. March 2018.

WITHOUT THE "WORLD'S ETHOS" THE AUTHORITY STAYS "HARDEST VICE"!

Abstract: In "terra interior", in Bosnia and Herzegovina, as well as in its surroundings, unnatural forms of democracy are imposed in the non-legal and empty states that have defeated their citizens. In them are followed contradictory models of "nation-states", an illusion of overlapping territorial and national, unity of identities, while in the world there are logics of transnational networking and equality of citizens of all created identities. Particularly in BiH, one does not understand its own plurality of identities, and the logical necessity of integrating collective rights into individual human rights and freedoms and then caring for one another in every administrative unit. It is about the very essence of the new liberalism and cultural sensibility through which it is operated in many multiethnic states with indigenous identities and in the polyethnic communities with the so-called immigrant identities on the formation of political communities of equal citizens of all identities. In both are applied democratic methods of government, which include: hegemonic control; arbitration (third party intervention); cantonization and/or federalization; and consociation as an agreement power division. In BiH, it is not possible to apply the so-called experiences of hegemonic control or equilibrium, no matter how much the three nations would gladly play "hegemons", so the paradigm of nonviolence is necessary in the thinking of detachment, peculiarities and common public policies. Unfortunately, this is unlikely because almost no one is thinking of the categories of "world ethos", of morality in internal and external politics, of the balances of the consociational and majority democracy, of institutional equality, of national and civil equilibrium. This could be achieved through inter-ethnic dialogues, not within national monologues, and with the necessary compromise, as sustainable solutions cannot be achieved through "verbal warfare" and politics of conflict and aggravation (containment policy) of mutually close identities in the cultural sense. And it should be promptly stopped with the denying of the decisions of the European Court of Human Rights in Strasbourg, the resolutions of the European Parliament and the messages of European leaders about the need for "shared rule" and speak through one-voice on behalf of BiH in relations with the EU and the world as a whole. In as much as they might be small in numbers, perhaps Croats in BiH should first - wherever they are majority- show that in BiH it is possible to create a "political community" of equal citizens of all co-nations and citizens of all other identities. Maybe the others would then follow them?

Keywords: democracy, nation-state vs. the political community, the abolition of collective rights in individual human rights and freedoms, the management of differences, the new

paradigm in thought and behaviour based on the world ethos, the alternative in the form of third mode.

About the Author: prof. dr. sc. Lasić, M.[ile], University in Mostar, Faculty of Philosophy, Matice hrvatske bb, 88000 Mostar, Bosnia and Herzegovina, dr.mile.lasic@gmail.com

Umjesto čestitke mojim čitateljima za Dan neovisnosti jedne posve ovisne države kakva je međunarodno priznata i unutarne nepriznata država Bosna i Hercegovina, preporučio sam 01. ožujka 2018. moj prilog "Ničija zemlja", pisan prije točno 10 godina iz SR Njemačke za kulturni beogradski portal Peščanik, u kojemu sam se pozvao na prastaru mudrost – isisanu iz cjelokupnog razvoja civilizacije – da je u složenim društvima primarno neophodno uvažiti raznolikosti, koju bi posvuda pa i u BiH trebalo razumjeti kao bogatstvo, a ne prokletstvo. Naveo sam u ovom prilogu i lucidnu misao profesora ontologije i epistemologije Uge Vlasiavljevića kako je u BiH i nacionalistima i anti-nacionalistima "istinski pluralizam nepodnošljiv", jer i oni rezoniraju – "treba ukloniti prevelike razlike iz vlastite narodne i državotvorne zajednice". A dok se ovo ne promijeni i neće biti izlaza iz bh. ćorsokaka. A ako izlaza nema, onda BiH i ne preostaje drugo do „ćumuranje“, opstojnost uz volju međunarodnih subjekata, te civilizacijski vakuum kao sudbina.

I u mojemu razumijevanju je nužno razlikovati blagorodne bliskosti kulturnih identiteta od ostrašćenih političkih identiteta, te ne pregllašavati ni nacionalnu plurimorfnost, jer vodi u nacionalizam, ali ni jednosti koje uspostavljene na silu ne vode u unitarizam, nego u rasulo, pa bi se vrijedilo pozabaviti ne samo bliskostima Hrvata u BiH s Hrvatima u Hrvatskoj, nego i bliskostima i razlikama Hrvata i sa Srbima i Bošnjacima u BiH, kao i sa svim drugim bh. identitetima, kako se ne bi promašila tema i kako bi se očuvala znanstvena dimenzija ovog stručno-znanstvenog skupa u Neumu. „Kulturni identitet Hrvata u Bosni i Hercegovini potvrđuje se istovremeno u dva modusa: kao integralan dio sociokulturnoga konteksta Bosne i Hercegovine, koji Hrvati dijele i suoblikuju s Bošnjacima i Srbima, i kao dio cjelovite hrvatske nacionalne kulture s njezinim policentričnim i pluralnim karakterom kroz pripadanje trima povijesno-civilizacijskim krugovima: srednjoevropsko-panonskome, mediteransko-romanskom i balkansko-orijentalnom“, upozorava književnik, etnolog, kulturolog i što sve nije Ivan Lovrenović, kako bi potom progovorio i o „varijetetima“. U njegovoj interpretaciji, „kulturni identitet bosanskohercegovačkih Hrvata unutar obaju ovih modusa ima karakter varijeteta. Unutar bosansko-hercegovačkoga konteksta varijetetan je po specifično hrvatskim elementima koji čine razliku prema drugim nacionalnim kulturama u Bosni i Hercegovini, a unutar hrvatske nacionalne kulture varijetetan je po elementima koji su mu, kao bosanskohercegovački, zajednički s drugim nacionalnim kulturama u Bosni i Hercegovini.“ (Vidjeti, Lovrenović, I., Unutarnja zemlja, V. izdanje, Synopsis, Sarajevo-Zagreb, prosinac 2017.) Daljnjom slijedbom metodološki iznimno važnih naputaka Ivana Lovrenovića u „Unutarnjoj zemlji“ o „visokoj kulturi“ i „pučkoj kulturi“ može se racionalno objasniti i formiranje prvo konfesionalnih pa potom i nacionalnih identiteta u BiH iz nekadašnjeg „zajedničkog supstrata“, ili ilirsko-romansko-slavenskog amalgama, govoreći lovrenovićevski i malčice ga dopunjujući, jer on u „Unutarnjoj zemlji“ govori izrijeком o ilirsko romanskom pra-supstratu. „Nasuprot međusobno izoliranim elitnim kulturama, ili paralelno s njima, u profanom životu za riječ se, često s velikim uspjehom, otimaju oblici pučke kulture i komunikacije“, ukazuje Lovrenović, čime je - u mojemu razumijevanju - implicite progovorio i o višestrukim identitetima. Uostalom, o njima je Ivan Lovrenović eksplicitno i govorio

na gostovanju na mojemu kolegiju „Interkulturalno razumijevanje“, u ožujku 2015. godine: „Naši se kulturni identiteti ponašaju kao duga. U dugi raspoznavamo svaku boju precizno, ali nikako ne možete vidjeti gdje je granica između tih boja“. Tako bi, odista, trebalo i biti s našim kulturnim identitetima, kada se u javnim i tajnim politikama u BiH i prema BiH ne bi forsirale samo političke razlikovne artikulacije, koje bi mogle odvesti, ako već i nisu, u odnjevovani zaborav bliskosti, sličnosti i istosti. Pogubnosti se vide u tomu što i tzv. etnonacionalističke i tzv. građanske i lijeve opcije ne respektiraju sve oformljene identitete i ne polaze od njihove jednakopravnosti, pri čemu je svaka vrst identitarnog nasilja i prema individualnim i skupnim identitetima prepreka formiranju modernog i zdravog društva. U konačnici, upravo zbog izostanka odgovorne skrbi i o individualnim i o skupnim pravima u BiH se i zapelo u demokracije (u izvitooperene forme demokracije u formalno demokracijskim uvjetima), te u neizvjesnosti glede opstojnosti međunarodno priznate i unutarnje nepriznate države. Nije nikakva utjeha što je slično i u drugim zemljama u regiji jugoistoka Europe. „Ove nacije su same sebe porazile“, ustvrdila je nedavno ugledna beogradska povjesničarka Dubravka Stojanović, „prave posledice rata devedesetih su prazne države koje nemaju šta da ponude svojim građanima“. (Vidjeti, njezin intervju za online magazin BUKA od 27. veljače 2018.)

Govoreći politološkim jezikom, u post-jugoslavenskim „lažozemljama“ (Svetislav Basara) i ne-pravnim državama se i dalje dominantno razmišlja – ako se uopće razmišlja – u obzoru „nacija država“, ma koliko to bio model 19. stoljeća, dok se šuti o transnacionalnim socijalizacijama i umreženjima, o novom tipu suverenosti koji podrazumijeva kozmopolitizaciju i narativa i ambijenata i javnih politika. I to će ostati tako sve dok se ne budu razumjele obveze poštivanja i individualnih i skupnih prava, čim se pojedinac – građanin osjeća i pripadnikom skupnog identiteta, bilo vjerskog i nacionalnog, bilo (trans)spolnog i (trans)rodnog, itd., kojeg se samo on ima pravo i odreći, ako želi, ali to mu pravo nema uskratiti nitko drugi. Bez razumijevanja ukotvljenosti i skupnih prava u individualna prava, pak, izostaje i skrb države i o individualnim i kolektivnim, skupnim pravima i slobodama. Tužna slika stanja ljudskih prava i temeljnih sloboda u BiH bila bi još tužnija da ljudska prava nisu internacionalizirana, mada ni internacionalizacija nije spriječila segregacijske logike ugrađene i u temeljne post-ratne društvene dogovore i potonje javne politike u BiH. Utoliko su u BiH međunarodne deklaracije, konvencije i paktovi i dalje samo formalni dijelovi ustava i zakona, dok se u praksi nastavlja s kulturološkim, političkim i pravnim nasiljem čak i prema tzv. konstitutivnim manjinama (Ugo Vlaisavljević).

Ovdje se mora i izriječno pojasniti da se etnički/nacionalni konflikti najlakše generiraju unutar predpolitičkih i tribalističkih društava, to jest u društvima koja nisu u dodiru sa zahtijevima moderne parlamentarne demokracije, ili se u dobu Druge (političke) Moderne odnosno Postmoderne po prvi put susreću s pitanjima jednakosti ljudi temeljem rođenja, političkog pluralizma i otvorenog društva, upravljanja razlikama i tsl. Već površno promatrano biva vidljivim da su etničko-konfesionalni sukobi intenzivniji u zemljama tzv. fingirane demokracije, ili ‘demokracije niskog intenziteta’. Čim usporedimo proturječne političke i kulturološke procese u predpolitičkim, tribalističkim zajednicama, s onima u razvijenijim i modernijim političkim društvima, vidljivo je kako u prvim nije, a u drugima jeste u pravilu došlo do odustajanja od grube prisile u eliminiranju etničkih/nacionalnih razlika. Koristeći se sjevernoameričkom terminologijom, smije se ustvrditi da „melting pot“ ili koncepti „taljenja identiteta“ sve više ustupaju mjesto „salad bowl“ modelu, to jest respektu identitarne „činije salate“. Otuda se vrlo rijetko u demokratskim mnogonacionalnim državama više vrši golo nasilje nad nacionalnim/etničkim identitetima, kao ni nad rodnim i spolnim

identitetima, zbog čega se u politologiji, sociologiji i političkoj filozofiji i govori o novom kulturološkom senzibilizmu ili novom liberalizmu. Temeljem tog pristupa su se u stvarnosti i porodile u posljednjim desetljećima metode upravljanja razlikama, koje podrazumijevaju apsolutno uvažavanje zasebnih, ali i podstiče dragovoljno formiranje zajedničkih identiteta, za što nema boljeg primjera od političkih i kulturoloških praksi unutar Europske unije, unatoč svih njezinih konceptijskih i izvedbenih slabosti. Oni profesori i jeftini „politički analitičari“ koji pretežito u sarajevskim pokorenim medijima dobijaju veliki prostor kako bi govorili nebuloze tipa da preuzimanje pravne stečevine EU (acquis) podrazumijeva i identitarne unifikacije i načela većinske demokracije samo su jeftini ideolozi, koji pate od „sindroma jednosti“ i nemaju pojma o novom kulturološkom senzibilizmu i o demokratskim metodama upravljanja razlikama.

Ugledni irski, odnosno anglosaksonski sociolozi John McGarry i Brendan O’Leary govore, primjerice, o osam metoda upravljanja međuetničkim konfliktima. U demokratske metode upravljanja razlikama ubrajaju se hegemonistička kontrola; arbitraža (intervencija treće strane); kantonizacija i/ili federalizacija; te, konsocijativizam ili sporazumna podjela moći, dok se u nedemokratske metode eliminiranja razlika ubrajaju: genocid; prisilno masovno preseljenje stanovništva; razdvajanje i odcjepljenje; kao i prisilna integracija i asimilacija. Nažalost, kod nas se nedovoljno znade, ili ne želi znati za zbornik „Politike etničkih regulacija“, kojemu su McGarry i O’Leary već prije 25 godina napisali uvod „Makro-politička regulacija etničkih konflikata“. (Vidjeti, McGarry, John and O’Leary, Brendan, Introduction: The macro-political regulation of ethnic conflict, in: John. McGarry i Brendan. O’Leary (eds.): *The Politics of Ethnic Regulation*, London and New York: Routledge. 1993.) U vezi prve dvije demokratske metode upravljanja razlikama, tzv. hegemonističke kontrole i arbitraže „treće strane“, u mojemu razumijevaju potrebno bi bilo propitati jesu li one u svim slučajevima demokratske i legitimne, pa ako i jesu legalne, ili su ove dvije metode prisilne i time na granici legitimnosti. U vezi metode eliminiranja razlika kakva je „razdvajanje i odcjepljenje“, ma koliko se na prvi pogled temeljila na pravu naroda na samoodređenje do odcjepljenja, iz seta čuvenih 14 točaka američkog predsjednika Woodrow Wilsona izloženih na Pariškoj mirovnoj konferenciji 1919., mora se reći da su, također, upitne iz razloga što su u pravilu povezane s prolijevanjem krvi i političkim i pravnim nasiljem strana u prijeporu. Poslije svih ružnih iskustava s tzv. postmodernim priznanjem novih država prosto se nameće u novom svjetlu progovoriti kritično i o metodi „razdvajanje i odcjepljenje“ i o metodi „hegemonističke ravnoteže“, koja se smije samo uvjetno ubrajati u demokratske i u slučaju da se „hegemon“ – većinski identitet pridržava visokih standarda zaštite ljudskih prava i sloboda, uključivo poštivanja skupnih prava manjih identiteta, ukoliko se ne forsiraju nasilne integracije i asimilacije, koje su i definitivno prezrene metode iz skupine nedemokratskih metoda eliminiranja razlika. U svakom slučaju, u BiH i nije poželjno govoriti o „hegemonističkoj kontroli“ kao demokratskoj metodi, jer se u praksi radi o ružnom iskustvu glumatanja „hegemon“ čim se jedan od „ubilačkih identiteta“ (Amin Maalouf) nađe u većinskoj poziciji u državi, u entitetu, u kantonu / županiji. Preferiram, inače, uporabu pojma „kanton“ u odnosu na „županija“, jer su kantoni i u zemljama poput Švicarske temelji (kon)federalne strukture i političke zajednice, pa se u formalnoj konfederaciji (Confederatio Helvetica) razvio, čak, i „izvršni federalizam“ („Vollzugsföderalismus“), dok su županije već u Hrvatskoj samo dijelovi lokalne samouprave. A što se tiče intervencije „treće strane“, ili arbitraže međunacionalnih konflikata, očigledno je kako je upravo u BiH u proteklih četvrt stoljeća bilo mnoštvo vrlo problematičnih intervencija „hegemon“ u međunarodnoj zajednici (MZ), onih koji u tranzicijskim i nedovršenim državama diljem svijeta sprovode

„velikodržavni nacionalizam“ pod izlikom zaštite ljudskih prava, kako je to formulirao rođeni Travničanin, ugledni hrvatski sociolog Vjeran Katunarić u izvrsnoj studiji „Sporna zajednica – Novije teorije o naciji i nacionalizmu“ (Naklada Jesenski i Turk & Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2003.) Iole upućenima je, naravno, jasno da je u BiH i legalna ugovorna pozicija OHR-a (PIC-a i Visokog predstavnika) izravno svjedočanstvo i o arbitraži i poluprotektorskom statusu BiH u odnosu na MZ, a da su intervencije moćnih zemalja putem netransparentni metoda i uvredljive. Svim ovim sam želio reći kako ni tzv. hegemonistička kontrola ni arbitraža nisu posve demokratske metode i da vrlo upitno koliko doprinosu trajnom rješenju međunacionalnih konflikata u podijeljenim su upitne, jer proizvode trajne i nerješive aporije zvane „zamrznuti konflikt“ („frozen conflict“).

Naravno, to što se u postmodernim mnogonacionalnim zemljama preporučuje osiguravanje pravne, političke i kulturološke jednakopravnosti metodama upravljanja razlikama, ili obzirnim balansom većinske i konzensualne demokracije, dok se i u polietničkim use-ljeničkim državama preporučuju obziri prema svim identitetima, pripada visokim demokratskim standardima političke Moderne. S druge strane, onaj tko u BiH niječe metode decentralizacije i konsocijacije ne samo što pati od „sindroma jednosti“ (I. Lovrenović), nego je i najkonzervativnija, predpolitička i protureformistička struktura, koja je odustala i od konvergencije i dragovoljne integracije, pa time, čak, i od civilizacijskog raspleta u BiH! Senzibilniji pristupi i razumijevanje BiH kao višenacionalne „političke zajednice“, zajednice jednakopravnih građana svih identiteta podrazamijeva i njihove kozmopolitizacije i eu-ropeizacije i narativa i svih javnih politika u svim dijelovima BiH. Upravo zbog toga se u BiH i moraju oprobati metode strpljive izgradnje „političke zajednice“ uz poštovanje i individualnih i kolektivnih prava i sloboda, bez čega i nije moguće stasavanje tzv. interkulturalnog građanstva unutar pojedinih bh. konstituenata i na cijelom bh. teritoriju. I zbog ovoga se preporučuje konzultirati „Multikulturalno građanstvo ...“ (Kymlicka, W. Multicultural Citizenship, Clarendon Press, Oxford, 1995 / Jesenski i Turk, Zagreb, 2003).

O nerazumijevanju tzv. lijeve i građanske scene bh. kompleksiteta pisao sam i posljednjih mjeseci niz prosvjeda i apela, vidjeti, primjerice, Lasić, M. Povodom Dana ljudskih prava: Kako s (ubilačkim) identitetima? (www.herzegovina.in, od 24. prosinca 2017.). A povodom eskalacije kulture nasilja pod plaštom borbe protivu tzv. etničkog principa u BiH objavio sam i prosvjed „Politički kič kao sudbina“ i, k tomu, rekapitulaciju „Uzaludna i FES-ova evaluacija i 'pro memoria za na lijevo ravnajs'“ (vidjeti, www.herzegovina.in, od 29. siječnja 2018. i od 05. veljače 2018.). Ovu „alternativu“ ocijenio sam najkonzervativnijim dijelom političke scene u BiH i u jednoj ranijoj FES-ovoj evaluaciji, ali neprimjereno je baviti se samo utvarama lijeve i građanske provenijencije, jer je mnoštvo demona na nacionalističkoj i ultranacionalističkoj sceni, uključivo kod Hrvata u BiH, koji se i dalje iscrpljuju u svakodnev-nim jadikovkama zbog neimanja „trećeg entiteta“, ili u krivnjama svih drugih u susjedstvima i u MZ, bez propitivanja onih među Hrvatima koji su bili protagonisti ratnih i poratnih politika i u Zagrebu i u Mostaru. Produktivnije bi bilo propitati zašto se i dalje skoro sve hrvatske politike vrte u začaranom obzoru teritorijalizacija, zanemarujući mogućnosti modela „političke zajednice“ i institucionalne jednakopravnosti svih identiteta u cijeloj BiH.

Nitko kao Georges Devereux, rumunjsko-francusko-američki znanstvenik, osnivač etnopsihoanalize nije bliže istini glede manipulacije identitetima kad je ustvrdio: „Normalni i stvarno odrasli ljudi ne pridaju prekomjerno značenje svojem etničkom identitetu. Svrha pretjeranog isticanja etničkog identiteta je nastojanje da se spriječi rušenje napuklog Ja i nesigurne i povodljive svijesti o vlastitom osobnom identitetu. Česta sklonost ljudi da se pozivaju na svoj etnički identitet, upotrebljavajući ga kao poštapalicu, neosporan je poka-

zatelj skorog raspada jedinog valjanog značenja identiteta: činjenice da je čovjek različit. Ako čovjek nije ništa drugo do Spartanac, kapitalist, proleter, budist, vrlo je blizu toga da bude posve nitko i ništa, da ga dakle uopće ne bude."

Temeljem ovog Devereuxova napatka, u BiH ni tzv. etnonacionalisti ni tzv. ljevičari ne razumiju abecedu liberalnog društva, utemeljenog na poštovanju ljudskih prava i sloboda, pa i ne prihvataju da je unutar elementarnih načela liberalizma i načelo kako je „principijelno nedopustivo oštećivanja drugoga“, na što nas je i upozorio i Sir Ralf Dahrendrof u „Iskušenjima neslobode“, pozivajući se na John Stewarta Milla, „čime se postulira da se u društvenom djelovanju radi o vrijednostima koje su članovima slobodno dane na izbor; s jednom ogradom, članovi ne smiju zastupati ideje iz kojih bi proizlazila šteta drugima koji zastupaju svoje vrijednosti, ma kakve one bile.“ (Vidjeti, Dahrendorf, R., *Versuchungen der Unfreiheit*, Prometej, Zagreb, 2008.) Liberalna ikona John Stewrt Mill je, inače, u dvotomniku „O slobodi“ kazao: „Sloboda pojedinaca u stvarima koje se tiču njega samoga podrazumijeva istu takvu slobodu ma koje grupe pojedinaca da međusobnim dogovorom urede ono što se njih zajednički tiče i što se ne tiče nikoga osim njih.“

Ovu sam Millovu misao slijedio kao ideju vodilju u uvodnom referatu na međunarodnom znanstvenom skupu „BiH, europska zemlja bez ustava – znanstveni, etički i politički izazovi“ održanom u organizaciji Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita, 03. i 04. veljače 2012. godine u Sarajevu, objavljenom u istoimenom zborniku s referatima i diskusijama brojnih uglednih sudionika svih mogućih nacionalnosti iz BiH i inozemstva, ali je ostao, nažalost, temeljito nepročitan. Među sudonicima fra Mijinog skupa u Sarajevu polovicu su činili i sudionici ovogodišnjeg skupa u Neumu: šteta je što nisu i svi ovdje, činilo bi to dobro međunacionalnom dijalogu, jer je unutar-nacionalni dijalog u opasnosti da bude niz monologa. Nije bilo nikakve koristi od toga što sam se na skupu bivšeg provincijala Bosne Srebrene i aktualnog ravnatelja Franjevačkog instituta za kulturu mira iz Splita, prije šest godina u Sarajevu, pozabavio novom paradigmom“, temeljem učenja vodećeg liberalnog katoličkog teologa iz Tübingena dr. Hansa Künga, potenciravši kako nam je „nova paradigma“ prijeko potrebna i u mišljenju i u ponašanju, kako ne bi završili u reprizama iz devedeesetih godina prošlog stoljeća. S njom u vezi ponovit ću i ovdje kako u predgovoru hrvatskom izdanju njegove knjige *Svjetski ethos za svjetsku politiku* (Intercon, Zagreb, 2007.) profesor Küng kaže: umjesto novodobne politike nacionalnih interesa, moći i ugleda (kao još u Versajskom ugovoru) politika regionalnog *razumijevanja, približavanja i izmirenja...*“ Po mišljenju autora „svjetskog ethosa“, za čije se ime s razlogom veže i „Čikaška deklaracija“ Parlamenta svjetskih religija (iz 1993.), i njoj je već četvrt stoljeća, pa je zaboravljena ili je ostala temeljito nerazumljena, nove ukupne političke okolnosti jasno pretpostavljaju *promjenu mentaliteta*, koja bitno nadilazi dnevnu politiku. Pri čemu samo nove organizacije nisu za to dostatne, nego je potreban i novi *način mišljenja*. U temelju tog novog mišljenja mora stajati da se nacionalne, etničke i vjerske *različitosti* ne smiju više shvaćati načelno kao prijatna, već barem kao moguće *obogaćenje*. I dok je „stara paradigma“ uvijek pretpostavljala neprijatelja, po Küngu „nova paradigma“ više ne treba neprijatelje, nego treba partnere, konkurenciju, a često i oporbu. U osnovi se radi o promjeni spoznaje da se trajno blagostanje ne unaprjeđuje ratovima, nego u miru, i to u *zajedništvu*. Naravno, politika u novoj paradigmi nije postala lakša, nego ostaje – sada dosta nenasilno – ‘umijeće mogućega’. U istom duhu sam govorio potom u brojnim prigodama po povratku u BiH, sve dok mi nije postalo kristalno jasno kako je sve završilo u „velikim lagačinama“ u post truth i u fake news eri, u „ratovima referata“ i u prostaklucima na svim stranama. Na jednom skupu na FPN-u u Sarajevu povodom 20. obljetnice prijema Republike BiH u Ujedinjene nacije, u

svibnju 2012., sudjelovali smo i Slavo Kukić i Božo Žepić i Ivan Vukoja i Ivan Lovrenović i ja i skoro kompletan nastavnički sastav FPN-a u Sarajevu. Skup je organizirao uvaženi kolega Šaćir Filandra, očigledno inspiriran fra Mijinim skupom tri mjeseca ranije. Upamtio sam ga i po tomu što mi je rečeno „u brk“ da onaj tko zagovara konsocijaciju nije demokrata, te što nije bilo moguće objavljivanje mojeg priloga u Godišnjaku FPN-a, iako sam ga uredno pripremio i na vrijeme dostavio. Slično se uostalom ponovilo i pri pokušaju objavljivanja u međunarodnom časopisu „Diskursi“, u čijem sam Uredništvu, pa sam prilog povukao kako se Uredništvo ne bi i definitivno pocijepalo. Srećom, veliki dijelovi Filandrina uvodna referata i mojeg opširnijeg izlaganja, kao i jezgrovita apelacija Ivana Vukoje u prilog konsocijacijske metode upravljanja razlikama pojavile su se u magazinu BH Dani, No. 781., od 01. lipnja 2012. U tom mediju se šest godina ranije po prvi put razgovaralo i o konsocijaciji. U mojemu FPN-izlaganju pošao sam od toga da se Bosna i Hercegovina nije konstituirala kao pravna, održiva i funkcionalna država ni 20 godina poslije međunarodnog priznanja, te da u njoj funkcioniraju „paralelni svjetovi“, dok nad njezinom budućnošću visi disolucijski mač. Isto mislim i šest godina poslije, pa ponavljam i ovdje tada izgovorenu ocjenu da BiH nedostaje sposobnost samorefleksije vlastite izlomljene prošlosti i podijeljene stvarnosti, to jest iskreno prihvaćanje vlastite plurimorfne nacionalne, vjerske i kulturološke kompozitnosti kao sudbine. (Naglasak je, naravno, u mojoj reinterpretaciji na „kompozitnosti“.) Otuda BiH i vapi za političko-socijalnom, gospodarskom i kulturološkom konsolidacijom, ali joj nedostaje za takvo što volja za kompromisom. I na FPN-skupu govorio sam o tomu da nova paradigma podrazumijeva visoke etičke i slobodarske standarde, međusobno uvažavanje, kulturu kompromisa i dogovora. Ali, na nesreću u BiH bjesne akademski, medijski i politički ratovi poslije oružanih, pa se fragmentacije ne zaustavljaju nego se problemi umnažaju. Po mojemu i tadašnjem i sadašnjem osjećanju za mjeru stvari, najgore je što se u BiH otišlo predaleko u njegovanju kulture laži, nadbijanja i isključivosti, te dovođenja u pitanje kompozitnog identiteta zemlje, ili identiteta njezinih sastavnica, pa je veliko pitanje mogu li se čvrsto formirani i isključivi narativi i politike uopće više zaustaviti u njihovoj pogubnoj zahuktalosti.

Disolucija BiH po modelu SFRJ se može još uvijek izbjegnuti samo pod uvjetom da se međusobno priznamo kao jednakopravni građani svih bh. oformljenih nacija (i svih drugih identiteta), ukoliko svi pojмимо BiH kao nacionalno-plurimorfnu kompoziciju koja, kao takva, mora ući u još plurimorniju, sui generis tvorevinu kakva je Europska unija. Prapočetna pretpostavka i za izbjegavanje disolucije BiH i za europsku budućnost BiH je i priznanje da je u BiH na djelu par excellence konsocijacijska situacija. Samu konsocijaciju, pak, ponajbolje je razumjeti kao preostalu nam šansu, šansu za izlazak iz stanja nestabilnosti u stabilno stanje koje vodi u EU. Uostalom, i samu Europsku uniju se može razumjeti kao konsocijacijsku šansu, ma koliko ona nije samo to, nego puno više od toga u sustavu podijeljenih nadležnosti između europskih i nacionalnih razina odlučivanja. Nažalost, ovdje se mora ostati skeptikom sve dok se u BiH ne prihvati da je odgovorna konsocijacija najefikasnija metoda upravljanja etničkim i nacionalnim razlikama i konfliktima u demokratskom svijetu. Pri tomu u ovom vražijem kolopletu nema nevinih, niti je lako moguće ustvrditi koja je isključivost „kokoš“, a koja „jaje“. Na separatističke izazove ne-konstitucije, ili opasnosti iščeznuća BiH, uzvraća se posve kontraproduktivnim narativom o bosanskohercegovačkom ili češće „bosanskom“ temeljnom političkom narodu. Oni manje sofisticirani govore o Bosni kao zemlji Bošnjaka i onih koji je vole, pri čemu bi, valjda, oni koji nisu Bošnjaci (i muslimani) morali imati njihov atest – vole li ili ne vole svoju zemlju. Ali, to i nije drugo doli zahtjev za prisvajanjem teritorija u cijelosti za sebe, te dovršenje procesa etnizacije u formi

provincijalne unitarizacije. Time se do krajnjih konzekvenci i razotkrila ružnoća prounitarnih narativa i politika, koje se idealno prožimlju sa separatističkim dovođenjem u pitanje BiH.

O „trećem modusu“, kompleksnom alternativnom pojmu i sadržaju, kojeg je prvi upotrijebio Ivan Lovrenović na onom fra Mijinom skupu u Sarajevu (2012.) malo se i danas znade i u BiH i pogotovu izvan BiH, pa se površnim promatračima izvan BiH i političkim avanturistima u BiH i dalje pričinjava kako su jednostavna rješenja za komplicirane situacije u BiH i moguća i poželjna. Tako se prošle jeseni tijekom novog skupa na FPN-u u Sarajevu učinilo i jednom profesoru politologije iz Zagreba, koji je ustvrdio da se u BiH mora respektirati činjenica da je Bošnjaka više od 50% u BiH, što se ne zna posve sigurno, a i svejedno je sa stanovišta upravljanja identitarnim razlikama i konfliktima. Problem je u tomu što bi profesori politologije morali govoriti o upravljanju identitarnim razlikama i o većoj odgovornosti a ne o većim pravima onih koji su u bilo kojoj većini u mnogonacionalnoj državi. Imao sam od dragih kolega s FPN-a otvoreni poziv i za ovaj skup, ali sam procijenio da je u poludjeljoj situaciji u BiH riječ o „ratu referata, pa sam organizatorima poručio da sam među pozvanima u tzv. političkom panelu prepoznao 19 „političkih mufljuza“ iz bivšeg i aktualnog sustava, a u drugom, među profesorima, šestoricu nenadmašnih „asova“ u prakticanju tzv. poželjnog glasa, te da ne mogu sudjelovati. Ne bih se, naravno, čudio da oni povodom ovog skupa u Neumu uzvrate istom mjerom, uostalom razgovarao sam i ovim povodom s kolegom Filandrom, kojeg se s razlogom smatra „čovjekom dijaloga“. No, ne smijem o tomu govoriti, iz pristojnosti, pa ne bih spominjao ni onaj „poželjni glas“ iz Zagreba da taj profesor politologije nije doveo u pitanje načelo konstitutivnosti naroda u višenacionalnoj BiH, tvrdeći da je taj pristup imao smisla samo u bivšoj SFRJ, dok u postratnoj BiH nema. Time se uvrstio u „lažne prijatelje Bosne“, kako Ivan Lovrenović zove one izvana koji pristaju biti instrumentalizirani u BiH, tobož u interesu BiH, ma koliko takove podrške bile „medvjeda usluga“ upravo BiH.

I nije trebalo dugo čekati poslije neslavnog gostovanja profesora politologije iz Zagreba, pa su se za riječ javili brojni „politički šibicari“, a među njima i onaj koji je despotski vladao 17 godina političkom strankom, koja je formalni nasljednik imovine Saveza komunista BiH, upropastivši za to vrijeme plemenitu ideju socijaldemokracije u BiH. Upravo je taj lažni socijaldemokrata progovorio i o načelu konstitutivnosti kao o „komunističkoj izmišljotini“. Naravno, takvi „ljevičari“, „građani“ i „patrioti“ i ne razmišljaju o BiH kao višenacionalnoj zemlji niti o BiH kao političkoj zajednici jednakopravnih građana svih ko-nacija i svih drugih identiteta. Ma koliko bih mogao poantirati i bez pomoći profesora Uge Vlasisavljevića, sa zadovoljstvom navodim njegove krležijanske invektive: „Interpretiran i institucionaliziran modernim političkim sredstvima, etnički ili etnoreligiozni identitet je postao nacionalni identitet“, pri čemu je svaki etnoreligiozni identitet bio zasebno „nacionaliziran“. U SFRJ je – u Uginom razumijevanju – bilo u izobilju militantnih pokušaja stvaranja zajedničkoga političkog identiteta, ali ne tako da se etnički identiteti istisnu, nego da se oni povežu ili objedine. Ma koliko „slučajnom prolazniku“ i neosvještenim socijaldemokratama bilo uzaludno ponavljati, zbog čestitih ljudi vrijedi navesti i Ugino uočavanje kako je etničko bilo od samog početka upisano „u osnove novog političkog poretka“, pa je upravo „etnički pluralizam nalagao federativno uređenje socijalističke države“. (Vlaisavljević, U., Etnopolitika i građanstvo, Udruga građana Dijalog, Mostar, 2006.)

I u mojemu razumijevanju, i posljednjom političkomu i kulturološkom slijepcu trebalo bi biti jasno kako ni lažno-ljevičarski, ni etnokracijski koncepti nisu rješenja u zemlji kakva je BiH, ali se mora reći kako smislenu alternativu ne traže ni bh. liberali, iako opravdano inzistiraju na nužnosti razlikovanja „ethnosa“ i „demosa“, jer ne umiju odustati od dovođenja u

pitanje višenacionalnosti BiH, što je vrlo kontraproduktivna rabota i po ideju i po praksu demosa, odnosno poželjne konstitucije političke zajednice u BiH. Iz svih ovih razloga bi, vjerojatno, prvo trebalo priznati kako se u BiH u osnovi još uvijek radi o tribalističkom društvu, u kojem se politička većina artikulira u prvom redu kao „ethnos“, kako bi potom majorizirala sve druge koji su manjina po etničkom/nacionalnom ili nekom drugom kriteriju. „Etničko je predominantni oblik socijalnog života“, uočio je u spomenutoj studiji i prof. Ugo Vlasisavljević, i posvuda „tamo gdje politika još nije dovoljno politika, a nacija još nije nacija u pravom smislu riječi: demokratska nacija“. Otuda se – uz svijest o važnosti i garancije individualnih sloboda i prava – i nameće potreba zaštite prava nacionalnih, kulturoloških identiteta, i to putem izgrađenog registra prava i procedura zaštite prava kolektiviteta, dakle i putem tzv. institucionalne ravnopravnosti. Dakako, sve što bi se u tom registru zaštite neupitnih identiteta navelo, vrijedilo bi podjednako za zaštitu kolektivnih identiteta, ma u kakvim se okruženjima i konstelacijama našli. Zagarantirana zaštita nacionalne ravnopravnosti tri konstitutivna naroda podrazumijevala bi i zaštitu drugih kolektivnih identiteta, pa zvali se jednom „ostali“, ili „Bosanci“ ili „Hercegovci“.

Institucionalna jednakopravnost, ili „institucionalna autonomija“ (Ivan Lovrenović) i jeste suština konsocijacijske i drugih demokratskih metoda upravljanja razlikama, jer konsocijacija ne isključuje metode federalizacije i kantonizacije, nego ih na neki način pretpostavlja. Podrazumijeva se, pak, ne samo izmjena izbornog zakonodavstva, nego i ustavni preustroj koji će respektirati i nove etničke postratne koncentracije, ali ne samo njih, nego i visoke standarde Europske unije glede regiona i regionalizacija. Nažalost, šanse za konstitucionalni redizajn u BiH su minimalne, u što sam se uvjerio i osobno – obilazeći Federaciju BiH uzduž i poprijeko dok sam tijekom 2013. godine bio članom Ekspertne skupine za pripremu promjena Ustava Federacije. Mi smo kao Ekspertna skupina tada, čak, uradili i preporuke i radnu osnovu „Ustava Federacije u BiH“, a Amerikanci su izvršili prvo pritisak na političke prvake u Federaciji da bi bio u Zastupničkom domu Federacije BiH, u studenom 2013., zvanično označen početak „ustavne reforme“, od koje su nažalost odustali i Amerikanci i Europljani i Bosanci i Hercegovci.

Već sam se u brojnim prilikama pozivao i na misao još jednog paneliste na ovom I. panelu u Neumu, profesora Zvonke Miljka, izrečenu u njegovoj sjajnoj studiji „Ustavno uređenje BiH“ (HSN, Zagreb, 2006.), kako bi svaki profesor ustavnog prava, politički filozof ili upućeni politolog morao znati da odnos čovjeka i državne vlasti predstavlja kvintesenciju ustavnog prava, jer su dvije klasične ustavne materije (lat. materie constitutionis) ljudska prava i slobode na jednoj, te ustrojstvo vlasti u državi na drugoj strani, dvije strane iste medalje. A ako su pravo i sloboda neotuđivi, ako ih se kako kaže Hegel „ne može ni kupiti ni prodati“, tada državni zakon ne smije štititi samo slobodu i pravo svakog građanina u odnosu prema drugom građaninu, nego mora štititi i sve građane od države kao organizirane sile i to na način jamca zakonitosti i jednakopravnosti građana svih oformljenih identiteta. Kolektivna ili skupna prava su, inače, po broju u ogromnoj nesrazmjeri u odnosu na individualna, ali ih je nužno razlikovati, jamčiti i poštovati, pri čemu se u mnogonacionalnim zemljama mora poći od aksioma da i skupna prava pripadaju svakom čovjeku, ako on ima potrebu za njima. Kad bi se samo ovolicno razumjelo među političkim nasilnicima u BiH, znalo bi se da se ne smiju dovoditi u pitanje oformljeni identiteti poput nacionalnih, ma koliko bili upitni ili fluidni, nego se moraju transformirati, umrežiti i upristojiti.

U skupna ili kolektivna prava ubrajaju se obligatorno i prava naroda odnosno nacija i prava nacionalnih manjina, prava posebnih jezičnih ili narodnosnih skupina, prava starosjedilaca (eng. first nations), pa potom i prava na lokalnu samoupravu, prava obitelji kao temeljne

stanice svakoga društva i tsl. Ova vrsta prava podrazumijeva, naravno, kulturološku osjetljivost i zaseban tretman, odnosno „pozitivnu diskriminaciju“ (eng. affirmative action), kako bi se osigurala i prava na pravno i faktičko priznanje različitosti, pravo na višestrukost, pa i pravo na ne-pripadanje, kako je briljantno upozorio Amin Maalouf, libanonsko-francuski romanopisac i esejist, autor knjige „Ubilački identiteti“ (Laguna, Beograd, 2016.). Otkako sam napustio Libanon da bih se nastanio u Francuskoj, objašnjava Maalouf, koliko li su me samo puta pitali, s najboljim namjerama na svijetu, osjećam li se „više Francuz“ ili „više Libanonac“, a ja sam uvijek odgovarao jedno te isto: „I jedno i drugo!“ I potom i izriekom: „Ono što čini da sam ja ja, a ne netko drugi, jeste to što sam time na razmeđu dvije zemlje, dva ili tri jezika, nekoliko kulturnih tradicija, što i definira moj identitet“ (Le Monde, Laguna). No, ne radi se samo o fenomenu višestrukosti među skupnim identitetima, nego i o pravu pojedinca na mijenjanje etničkog identiteta bez prisile, pravu na slobodu vjeroispovijesti, na kulturnu autonomiju, na zdravu životnu sredinu. Ovim skupnim pravima pojedini teoretičari dodaju i pravo na međunarodnu suradnju, pravo na razvitak i na mir, dok je predsjednik Laburističke stranke u Velikoj Britaniji Jeremy Corbyn predložio povodom prošlogodišnjeg Dana ljudskih prava i pravo na „globalnu akciju“, tj. globalni odgovor osiromašenih slojeva i klasa pohlepnicima iz multinacionalnih kompanija i Wall Streeta.

Umjesto preporuka!

„Kozmopolitizam u osnovi znači“ – ustvrdio je pokojni Ulrich Beck – „priznavanje različitosti drugih“, a kozmopolitizam je istodobno i „prednacionalan“ i „postnacionalan“, te je u svakom slučaju „poseban oblik društvenoga postupanja prema kulturnim različitostima“. (Vidjeti: Beck, Ulrich i Grande, Edgar: Kozmopolitska Europa. Društvo i politika u drugoj moderni, Zagreb, Školska knjiga, 2006.). Otuda i zastupam uporno, ma koliko bilo uzaludno, da se u potrazi za konceptom „političke zajednice“ slobodnih i po ustavu i pred zakonima jednakih građana svih identiteta mora početi od uvažavanja „etničkih nacija“ u višenacionalnim zajednicama, kako bi se stiglo do „države građana“, do višenacionalne države jednakopravnih građana svih bh. identiteta. U osnovi radi se o potrebi promjene paradigme političkog nasilja i inzistiranja na načelu „većinske demokracije“, koja u pravilu u mnogonacionalnim zemljama skončava u majorizacijama, u suptilnu paradigmu o većim obvezama umjesto većim pravima na svim prostorima na kojima su oformljene identitarne većine, ma koje da jesu. Uostalom, zbog toga se konzekventno i zalažem za metode upravljanja razlikama, za konsocijacijske instrumente jednakopravnosti kao što su „drugi domovi“ i veta i zaštite vitalnih nacionalnih interesa, za federalizacije/kantonizacije, koje imaju itekako smisao i u kontekstu ambicije ostvarenja institucionalne jednakopravnosti i Hrvata i svih drugih u BiH. Dakako, u funkcionalno i racionalno uređenoj BiH u budućnosti ne bi bilo poželjno ovoliko administrativnih jedinica koliko ih ima danas, ali o toj vrsti racionalizacija govorit će drugi.

Meni je priličnije još jednom ponoviti kako biti i Hrvat iz BiH, i Bosanac i Hercegovac, i „lijevo“ i „Europljanin“, podrazumijeva početi od jednakosti svih identiteta u BiH, ne samo identiteta tzv. konstitutivnih naroda, pa poštivati i BiH kao zemlju i državu, unatoč njezinim slabostima, te joj pomoći da razumije i sebe i svijet oko sebe, kako bi postala dijelom europske obitelji naroda i država. U konačnici je riječ o nužnosti transformacije oformljenih „etničkih nacija“ u „političke zajednice“ jednakopravnih građana svih identiteta na svakom dijelu teritorija BiH, što znači i da Hrvati u BiH imaju i veće obveze čim su većini u kantoni-

ma s hrvatskom većinom u Federaciji BiH. Zbog toga i privodim kraju ovu priču još jednim pozivom na pažljivo čitanje spomenute knjige Amina Maaloufa „Ubilački identiteti“, kao i njegova bajkovitog romana „Samarkand“, u kojemu neki moćni kadija velikom perzijskom pjesniku i mudracu, matematičaru i astronomu Omaru Hajjumu (1048-1131) veli: „Slušaj mladi moj prijatelju. Preuzvišeni ti je podario ono najdragocjenije što može da dobije jedan Ademov sin: razboritost, umeće govora, zdravlje, lepotu, želju za znanjem, uživanje u životu, divljenje ljudima, i, naslućujem, uzdahe žena. Nadam se da te nije lišio mudrosti, mudrosti ćutanja, bez koje se ništa od svega nabrojanog ne može ni ceniti ni sačuvati... Ako hoćeš da sačuvaš oči, uši i jezik, zaboravi da imaš oči, uši i jezik.“ (Vidjeti, II. izdanje „Samarkanda“, Laguna, Beograd, 2004.) Ali, ako ste politolog nemate pravo biti oprezan kao Kadija, ili uzdržan kao pjesnik „Rubaija“, jer ste u obvezi – držeci se i struke i savjesti – propitivati upravo vlast i njezine nepodobštine, pa taman ostali bez očiju i ušiju i jezika. Samo tako se biva društveno odgovornim intelektualcem koji svjesno radi u korist općeg dobra i po cijenu vlastite štete, upozorio je o.p. Frane Prcela u knjizi „Bogozaborav“ (Synopsis, Sarajevo-Zagreb, 2014.), koju sam promovirao 2014. u HKD Kosača u Mostaru.

Ne znam kako je do toga došlo, ali ne smijem zaboraviti zahvaliti Organizacijskom odboru za ovogodišnji „wild card“ za Neum. Radovalo bi me ako su porivi za poziv da se čuje i na ovom skupu neprilagođeni, „nepodobni glas“ poput mojega, kako bi porasla svijest o tomu da Bosna i Hercegovina potrebuje žurno i „svjetski ethos“ i „treći modus“ u unutarnjoj i vanjskoj politici, koji podrazumijeva alternativan pristup i etnonacionalističkom i tzv lijevo-građanskom i liberalnom redukcionizmu. Mogu samo preporučiti onima koji sudjeluju u bh. vlasti u hrvatsko ime da žurno preispitaju i svoje ratne i poratne politike, te posvuda gdje su u većini pokazu primjerom da je u BiH i od BiH još uvijek moguće napraviti „političku zajednicu“ jednakopravnih građana svih ko-nacija i građana svih drugih identiteta. Možda bi ih potom i drugi slijedili? Pri tomu prijateljima iz Hrvatske sugeriram i ovdje tzv. retrospektivnu europeizaciju i vanjskih i unutarnjih javnih politika, te manje nadut odnos prema BiH, ma koliko BiH bila još uvijek izgubljena i u vremenu i prostoru. Možda bi svim vršiteljima javnih dužnosti moglo pomoći mudrost Meše Selimovića iz „Tvrđave“, kad veliki književnik veli: „Postoje tri velike strasti, alkohol, kocka i vlast. Od prve dvije se nekako može izliječiti, od treće nikako. Vlast je i najteži porok.“ Tomu se usuđujem dodati tek kako od bolesti zvane pohlepa za bogatstvom, vlašću i moći, i nema izliječenja, izuzev uz pomoć „svjetskog ethosa“, ćudorednosti u politici, ako za takvo što ovdje već nije isuviše kasno!

Neum, 15. 03. 2018.

